

ПРО СТАНОВЛЕННЯ ФІЛОСОФСЬКОЇ ОСВІТИ НА СЛОБОЖАНЩИНІ

В статті розглядається становлення філософської освіти на Слобожанщині. Зазначається, що в східнослов'янській культурі філософія і філософська освіта з'являються набагато пізніше, ніж в Західній Європі. Філософська освіта на Слобожанщині починається в XVIII – XIX ст., під впливом культурних процесів цього періоду. Першим учбовим закладом, де вивчалася філософія став Харківський колегіум. Світський напрямок викладання філософії починається із відкриттям Харківського університету. Це був своєрідний зсув в освіті, який вплинув на розвиток усієї культури в Україні.

Ключові слова: культура, філософія, філософська освіта, духовно-церковна освіта та світська освіта, особливості їх розвитку.

Деніско Л.Н., Фролова О.В. О становлении философского образования на Слобожанщине. *В статье рассматривается становление философского образования на Слобожанщине. Отмечается, что восточнославянской культуре философия и философское образование появляется гораздо позднее, чем в Западной Европе. Философское образование на Слобожанщине начинается в XVIII – XIX ст. под влиянием культурных процессов того периода. Первым заведением, где началось преподавание философии, был Харьковский коллегиум. Светское направление преподавания философии начинается с открытием Харьковского университета. Это был своего рода сдвиг в образовании, который оказал влияние на развитие всей культуры Украины.*

Ключевые слова: культура, философия, философское образование, духовно-церковное образование, светское образование особенности развития.

Denisko L.M., Frolova O.V. About becoming of the philosophical education in Slobozhanshchina. *In the article becoming of the philosophical education in the Slobozhanshchina is considered. It's noted that philosophy and philosophical education in the East Slavic culture appeared much later than in the Western Europe. The philosophical education in Slobozhanshchina began in XVIII – XIX cc in context of this period cultural processes. The first educational establishment where philosophy was studied was the Kharkiv collegium. The laic teaching of philosophy started with the opening of the Kharkiv (Karazin's) university. It was a kind of change in education that influenced the development of all the culture in Ukraine.*

Keywords: culture, philosophy, philosophical education, religious and laic education, development.

Питання філософії освіти в сучасних соціокультурних реаліях стають все більш актуальними, про що свідчить їх аналіз в різних напрямках гуманітарної думки, кількість наукових досліджень та публікацій. Така ситуація пов'язана не лише з теоретичним моделюванням перспектив подальшої підготовки фахівців, але й з тим, що інформаційне суспільство презентує себе як суспільство знань.

Філософія освіти, як науковий напрямок, досить поліваріантна і має давню традицію. Вона бере свій початок у Древній Греції. Академія Платона та Лікей Арістотеля – перші, але величні кроки на шляху освітньої перебудови суспільства. Академія і Лікей відрізнялися перш за все тому, що їх засновники мали різні філософські погляди. Кожен з них побудував свою освітню систему, яка була втіленням суто йому притаманних роздумів про навколишній світ.

В східнослов'янській культурі, в культурі Київської Русі філософія і філософська освіта з'являються набагато пізніше. В працях з історії Київської Русі, з історії вітчизняної культури зазначається, що вже в Києво-Печерському монастирі, який було засновано в XI столітті, існувала школа вищого типу. В ній поряд з богослов'ям вивчалась філософія, для чого використовувалися твори античних авторів.

В становленні філософської освіти особливе місце належить Києво-Могилянській Академії, яка зберігаючи національні традиції шкіл України, базувалась на програмах та методах навчання західноєвропейських університетів, де викладання філософії було віднесено до семи наук. Києво-Могилянська академія започаткувала на Україні процес входження до інтелектуального простору Європи. І не лише на Україні. Її високі освітні інтелектуали-викладачі значною мірою вплинули на

реформи Петра I, який за висловом поета: «в Європу прорубил окно». Саме Києво-Могилянська академія стала тим чинником, що пов'язував західну та східну культуру Європи. Вплив раціоналістичної думки Заходу відбувся перш за все в філософських курсах викладачів Києво-Могилянської академії І. Гизилія, Г. Кониського, С. Калиновського, М. Козачинського, Ф. Прокоповича [1, с. 30].

Вивченню і викладанню філософії приділялась значна роль в учбових духовних закладах різного рівня: колегіумах, семінаріях, русько-латинських школах, в духовних Санкт-Петербурзькій, Московській та Київській академіях. Г. Флоровський зазначає, що в Російській імперії філософію вивчали в русько-латинських школах вже з XVII століття. Вчителі та учні багато читали, особливо у Києві – іноді й нових філософів [2, с. 47]. На його думку, це шкільне викладання ще не було свідомим власного філософського життя, оскільки не було власної філософської стурбованості, ще не було; власних філософських питань. Не заперечуючи думку відомого дослідника історії філософії Росії в контексті християнської культури, вважаємо, що шкільне, вивчення філософії стало тим підґрунтям, завдяки якому в XIX ст. відбувся «філософський льодохід», становлення російської й української філософії. Сучасні дослідники становлення філософії на терені російської імперії вважають, що «философский век» почався тут вже з другої половини XVIII ст. На думку Т. Артемєвої епітет «філософський» супроводжує різноманітні явища духовного життя цього періоду. Різноманітне розуміння філософії дозволяло розглядати її досить широко, фактично отожднюючи з «умозрением». Однак і в широкому, і в вузькому значенні філософія розглядалась «як цариця наук» або метафизика. У алегоричних зображеннях філософія сидить на троні з символом світу, з відкритою книгою в руках, а іноді з короною на голові! [3, с. 49].

І лише в часи Олександра I, внаслідок перебудови духовних навчальних закладів, починає відчуватися в філософському викладанні більш органічне і відповідальне звернення саме до філософських питань. Г. Флоровський підкреслює досить важливий момент у викладанні філософії в духовних навчальних закладах: вимогу, «чтобы испытываемые отвечали из ума и знания, а не слепо из учебной книги и записок» [2, с. 53]. Ця настанова XIX століття залишається актуальною і для викладання філософії у сучасних умовах.

Викладання філософії стає важливою ланкою культурних процесів, що відбулися в культурі XVII – початку XIX століття. Слід підкреслити ще одну важливу обставину викладання філософії, яка була зазначена в Уставі 1814 року, і яку підкреслив київський професор філософії та соборний протоієрей І. Скворцов: вищу філософію; слід шукати у філософії Ісуса, тобто в християнській філософії.

Вивчення філософії на Слобожанщині перш за все було започатковане в Харківському колегіїмі. У становленні цього освітнього закладу велику роль відіграли вихованці першого вищого навчального закладу країни – Києво-Могилянської академії. Саме вони в досить короткий час зробили Харківський колегіїм одним із значних центрів просвітництва, який довгий час виконував ті ж самі функції, що й академія, тільки в іншому географічному регіоні. Така точка зору присутня і в працях дослідників І. Багалія, С. Рождественського, А. Лебедева, М. Петрова, Е. Стелецького, Л. Посохової. Заснування Харківського колегіїму пов'язують з діяльністю вихованця Києво-Могилянської академії белгородського єпископа Єпіфанія Тихорського. 1726 рік історики визначають, як рік початку існування колегіїму. Впливовість цього навчального закладу відзначалась у працях Д. Багалія, В. Пархоменка, М. Сумцова, В. Бузескула, Г. Знаменського та інших. Вони підкреслювали, що Харківський колегіїм тривалий час був єдиним освітнім закладом не тільки для Слобожанщини, але й для значного регіону України. Першим викладачем філософії в колегіїмі був відомий церковний діяч Кирило Флоренський. У Німеччині він навчався протягом 1729-1732 р., після повернення викладав у колегіїмі філософію, а у 1736 році став його професором, потім його перевели до Московської духовної академії [4, с. 57].

Викладачами філософії в колегіїмі були М. Ольховський, М. Слативинський, Л. Кордет, Г. Сково-рода. Сковорода високо цінував Л. Кордета, який не тільки викладав філософію, а був професором і рек-тором колегіїму. Своє ставлення до Л. Кордета він визначив у листі до Іова Базилевича 18 квітня 1765 р.

Г. Сковорода став одним із медіаторів в інтелектуальному філософському просторі між Заходом і Сходом Європи. Мандруючи по країнам Західної Європи, вивчаючи її філософські надбання він намагався донести їх, викладаючи різні освітні дисципліни в Переяславському та Харківському колегіїумах. Як енциклопедично освічена людина, добре знав не лише античну філософію, але й філософію Р. Декарта, Б. Спінози, І. Канта. Його безпосереднім учнем був

В. Н. Каразін, який дотримувався філософського ідеалу вчення, що передбачало єдність образу мислення і способу життя, розробляв і втілював на практиці колосальний (за словами О. І. Герцена) філософський замисел Створення у Харкові першого в Україні університету за модерними західноєвропейськими взірцями [5, с. 295].

В 50-х роках, XVIII ст. із 26 семінарій Російської імперії тільки в 4 був курс богослів'я, у тому числі і в Харківському колегіумі; і в 4 – курс філософії [4, с. 79].

В духовних навчальних закладах такого типу відбувалося не лише викладання філософії як освітньої дисципліни. В них бере і початок і професійна філософська освіта. М.В. Гоголь у повісті «Вій», подаючи в художньо-філософському вимірі становлення і витоки української філософії, наголошує, що в Київську семінарію біля Братського монастиря йшли з усього міста школярі та бурсаки, йшли граматиками, ритори, філософи та богослови. Чому можна вважати, що в семінарії була професійна філософська освіта? Звернемось до тексту «Вія»: «Философы и богословы отправлялись на кондиции, то есть брались учить или приготавливать детей людей зажиточных» [6, с. 149-150]. Потрібно звернути увагу ще на один філософський сюжет гоголівської повісті. Головний персонаж повісті – філософ Хома Брут. Чому Брут? Що це за метафора? Який в ній сенс? На нашу думку, Гоголь підкреслює, що українська філософія зазнала впливу візантійської культури. Ні Брут, ні Тіберій не були притаманні українській побутовій культурі як прізвисько та ім'я.

Означені тенденції розвитку і становлення філософської освіти притаманні і для Слобожанщини. І в той же час становлення філософської освіти на Слобожанщині має свої власні особливості; Вони пов'язані, по-перше, з тією обставиною, йцо на Слобожанщині вперше презентували обидва її напрями: духовний та світський, хоча, релігійний характер був домінуючим до початку XIX століття. По-друге, з відкриттям Харківського імператорського університету у 1804 році починається світський напрямок філософської освіти. Відбувся своєрідний зсув в освіті, який вплинув на розвиток усєї культури України. Ці дві паралельні лінії розвитку філософської освіти не виключали одна одну, а навпаки – взаємодоповнювали. Відкриття університету у Харкові дало підставу порівнювати його з Афінами: Харків – це українські Афіни. Таке порівняння вперше було вжито в третьому номері «Украинского журнала» у 1824 році № 3. Ця теза присутня і в вагому дослідженні Д. Багалія та Д. Міллера «История города Харькова за 250 лет его существования» [7, с. 581].

Факт, який підкреслює І Михайлин, що відкриття університету перевернуло побут провінційного містечка, яким був Харків у попередній до університетський період свого розвитку, і надало йому значення освітнього й культурного центру усєї підросійської України, не визиває жодних сумнівів.

Оскільки на початку XIX століття світська університетська філософська освіта починала свої перші кроки (як і формування української класичної філософії), то не випадковим було залучення до викладання філософії, як і до інших освітніх дисциплін видатних закордонних діячів. Для викладання філософії в університет був запрошений І. Шад – саме він стояв у витоків філософської університетської освіти. У 1850 р. за наказом міністра освіти були закриті усї філософські кафедри в російських університетах та в Харківському. В ньому до 1874 р. залишалась вільною посада професора кафедри. Ця подія розірвала давню західноєвропейську філософську університетську традицію. Відмова від неї, без сумніву, негативно вплинула на подальший розвиток філософської освіти. В духовних освітніх закладах такого повороту не відбулося. О. Мамалуй, аналізуючи становлення філософії в Харківському університеті зазначає, що вигнання І. Шада у 1816 році означає знищення самого зародку вільного філософствування в університеті. Більше того, воно стало справжньою «родовою травмою» для подальшої долі філософії та філософської освіти в Харківському університеті [5, с. 294].

Таку ситуацію в становленні філософської освіти на Слобожанщині можна пояснити наступним зауваженням В. Зеньковського, що завжди не церква, а держава була в Росії провідником пригнобленої цензури [9, с. 380]. Отже, філософська освіта в харківському університеті вже на початку, а потім і в подальшому являла собою хвилеподібний процес.

Заснування університету на Слобожанщині започаткувало досить вагомий напрямок філософської освіти – світську журналістику. Зміст перших журналів, що друкувалися під егідою Харківського імператорського університету, свідчить про присутність в них філософської тематики. У 1816 році виходить журнал «Харківський Демокрит», в назві якого вбачається тяжіння до античних витоків філо-софської культури. У цьому ж році побачив світ і «Украинский вестник», в якому у 1817 році був надрукован переклад праці «Лист Жана-Жака Руссо до Вольтера

1756 р., серпня 7, 9», а у третьому номері 1818 року – стаття професора філософії А. Дудровича «Про тваринний магнетизм». Подією стала поява на сторінках «Українського вестника» у 1817 році двох статей, які були присвячені аналізу філософських поглядів Г.С. Сковороди. З дня його смерті минуло більше двадцяти років, а невичерпне джерело його філософської мудрості давало можливість не тільки вгамувати духовну спрагу, а й збуджувало мозок і надихало на виникнення наукових дискусій. Автори Г. Гессе де Кальве і І. Вернета у своїх публікаціях дали протилежні оцінки творчості видатного філософа. В цьому ж номері надруковані два листи Г.С. Сковороди до купця Єгора Урюпіна. Перші публікації на сторінках Слобожанської преси свідчать про початок філософської полеміки щодо місця Г.С. Сковороди у світовій культурі, яка продовжується і в наш час.

Отже, становлення філософської освіти на Слобожанщині маніфестує себе як соціокультурне явище, що потребує його подальшого вивчення в контексті перепитій як самої культури, так і суспільного життя.

Література:

1. Киселева М. С. Вхождение России в интеллектуальное пространство Европы: между царством и империей / М. С. Киселева, Т. В. Чумакова. // Вопросы философии. - 2009. - № 9. – С. 22-41.
2. Флоровский Г. В. Пути русского богословия / Г. В.Флоровский. – К., 1991.
3. Артемьева Т. Ш. Вхождение России в интеллектуальное пространство Европы от Петра I до Екатерины II / Т. Ш. Артемьева. // Вопросы философии. – 2009. - № 9. – С.47-56.
4. Посохова Л. Ю. Харківський колегіум (XVIII – перша половина XIX ст.) / Л. Ю. Посохова. – Харків: Бізнес Інформ, 1999. – 168 с.
5. Мамалуй О. О. З п'ятої спроби (кафедра теоретичної і практичної філософії та створення філософського факультету в Харківському університеті) / О. О. Мамалуй // Вісник національного університету імені В. Н. Каразіна. - № 877. – Серія: Філософія. Філософські перипетії. – 2009. – С. 309.
6. Гоголь Н. В. Вий. / Н. В. Гоголь. - М., 1984 – (Собр. соч. в 8 томах). - Т. 2. 1984. - 320 с.
7. Багалий Д. И. История города Харькова за 250 лет его существования (1655-1705). [Ист. монография в 2 томах] / Д. И. Багалий, Д. П. Миллер. – Т 2. – 982 с. – Х. - Репринт. изд.
8. Михайлин І. Л. Нарис історії журналістики Харківської губернії, 1912 – 1917 / І. Л. Михайлин. – Харків, 2007. – 336 с.
9. Зеньковский В. В. История русской философии. Введение. / В. В. Зеньковский // О России и русской философской культуре. – М., 1990. – С. 528.

© Деніско Л. М., Фролова О. В., 2012.